

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ — СКОПЈЕ

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LIИ ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ
ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

ПРЕДАВАЊА
(на далечина)
Скопје, 17.8. — 28.8.2020 година

СКОПЈЕ, 2021

СОДРЖИНА

Обраќање на проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје	7
Поздравна реч на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура.....	10
Извештај за работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура за периодот од 1.10.2019 до 15.9.2020 година	13
Емилија Црвенковска ОД ГЛАГОЛИЦА ДО СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА КИРИЛИЦА (ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ ОД МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА)	28
Димитар Пандев Г. ПРИЧЕВ НАСПРОТИ К. МИЛАДИНОВ	38
Ангелина Бановиќ-Марковска ЧЕРНОДРИНСКИ VS. ДУКОВСКИ: РЕДЕФИНИРАЊЕ НА ТРАДИЦИОНАЛНИОТ ЖЕНСКИ ИДЕНТИТЕТ ВО ДРАМИТЕ МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА И БАЛКАНОТ НЕ Е МРТОВ	54
Марјан Марковиќ ПРИНЦИПИТЕ НА ЛИНГВИСТИЧКАТА ГЕОГРАФИЈА ВО ОБРАБОТКАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	62
Ѓоко Ѓорѓевски ДУХОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ	79
Симона Груевска-Маџоска ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД НЕГОВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ДО ДЕНЕС (ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ СТАНДАРДЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК)	89
Трајче Стамески АСПЕКТИ НА ПРОЗАТА НА ЦЕПЕНКОВ	97

Соња Стојменска-Елзесер
РАСКАЗИТЕ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ – ВУЛКАН
ОД ФАНТАЗИЈА И ЛЕКСИЧКО БОГАТСТВО
(ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ) ... 106

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ НА 53. ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА..... 115

Ѓоко Ѓорѓевски

ДУХОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ

Манастирот „Свети Наум Охридски“ е еден од најубавите манастири во Македонија, е воедно и меѓу првите споменици на словенската црковна архитектура и уметност во охридскиот крај. Изграден врз висока карпа над брегот на Охридското Езеро, манастирот е едно од најзначајните сведоштва на христијанството на територијата на денешната македонска држава. Овој манастир, и покрај сите историски судбини и случувања, успева со векови да ги зачува словенската писменост и богослужба на јазикот на македонските Словени. Тој е еден од ретките манастири каде се одржува духовниот живот во континуитет, од пред 1100 години, па сè до денес.

Основач на манастирот е свети Наум, Охридски светител и чудотворец, средновековен писател и учител, еден од основоположниците на словенската и македонската писменост и просвета, продолжувач на просветителската кирилородиева мисија и со-трудник на светите Климент Охридски¹⁴. Свети Климент ја основа првата организирана словенска школа во Охрид, низ која минуваат илјадници ученици, а подоцна станува епископ Дремицки и Велички и со тоа е поставен за надлежен архиереј на епархија, врз која подоцна ќе биде основана Охридската архиепископија како автокефална црква. Свети Наум, пак, како монах се повлекува на брегот од Охридското езеро, каде основа овој манастир и формира монашко братство, па затоа и се смета за основач на монаштвото во Македонија.

Првобитно манастирот бил посветен на Светите Архангели. За тоа сведочат и двете словенски житија на Свети Наум Охридски. Во Постарото житие манастирската црква се именува како храм на светите Архангели. Во Второто житие, пак, се спомнува само името на првиот архангел (Михаил). Иако подоцна манастирот се именува според неговиот основач, свети Наум Охридски, сепак никогаш не била напуштена традицијата на почитувањето

¹⁴ Заедничката мисија и блиската и усогласена соработка се поврзува со пишувањето дека Свети Наум бил брат на Свети Климент, што во литературата е различно толкувано, со значење на роден брат или на духовен брат, собрат.

на светите Архангели како прво посветување на манастирската црква. Потврда за тоа е и поставеноста на иконата на Соборот на светите архангели на иконостасот, имајќи предвид дека, според правилото, втората икона оддесно секогаш икона на светителот или празникот на кој е посветена црквата. Исто така, потребно е да се истакне и дека во фрескоживописот е вообличен циклус на светите архангели, а посебно на светиот архистратиг Михаил.

Подигнувањето на црквата на Светите Архангели, според Постарото словенско житие на Свети Наум, се сместува во 900 година, додека, пак, според Второто словенско житие тоа се случило во 905 година. Во Постарото житие, откако авторот соопштува дека Наум бил испратен на Климентовото место за учител (893 година), тој продолжува: „беше девствен од детство до смрт и си согради манастир на излезот на Белото Езеро, црква на светите Архангели. И откако помина во учителствување седум години, се прости од учителството, па отиде во манастир и поживеа десет години. И пред својот конец прими калуѓерски чин и така почина во Господа, со мир, во месец декември, на 23. ден. И тоа да се знае дека Наум презвитер почина шест години пред епископот Климент“. Според овој податок, манастирската црква веројатно била изградена и пред Наумовото повлекување во монашки живот, по 893 година, а пред 900 година.

Во Првото Наумово житие се вели дека црквата е изградена на „излез на Белото Езеро“, што говори дека големите извори се сметале како излез, а „бело“ е наречено според античкиот назив Лихнид, што значи „светло, светлина“.Веројатно и изборот на местото за манастирска црква не бил случаен, имајќи предвид дека, покрај прекрасната поставеност крај езерото, до манастирот минувал патот од Охрид за Девол и Преспа.

Кој бил Свети Наум Охридски?

Житијните сведоштва за Свети Наум говорат дека потекнувал од благородни родители од Мизија, со која во византискиот период се идентификувале и Словените од Македонија. Поаѓајќи од претпоставките дека светите Кирил и Методиј повеле со себе ученици Словени од Македонија, разбирливо е мислењето за неговото словенско потекло.

Житијата јасно говорат за Свети Наум како за еден од соработниците на светите Кирил и Методиј во Моравската мисија, што се потврдува и со другите извори. По упокојувањето на светите

браќа, следела тешка судбина на прогон на нивните ученици од Моравија, кои биле продавани во Венеција, а потоа спасени со откуп и префрлени во Цариград. Одбележувајќи го крајот на Моравската мисија, житијата го спомнуваат појавувањето на Свети Наум во Белград, од каде што тој и неговите соработници ќе бидат пратени во 885 година во тогашната бугарска престолнина Плиска¹⁵.

Познато е дека светите Климент, Наум и Ангелариј останале во домот на болјарот Есхач. Подоцна, кога Свети Климент ќе стане епископ, Свети Наум го презел неговото учителското место во Кутмичевица. Доаѓањето на Свети Наум на Климентовото место во 893 година значело негово трајно останување на охридскиот брег, каде е забележано дека делувал како „презвитер“ и „учител“.

Во врска со првата титула, „презвитер“, потребно е да се забележи дека во Второто словенско житие за Свети Наум се спомнува неговото ракополагањето, заедно со она на Свети Климент, како и на други свештеници и ѓакони во Рим. Свети Наум бил ракоположен за презвитер во Рим, во црквата Сан Клементе, од папата Адријан II, по предлог на Солунските браќа, за што се говори и во житијата на светите Кирил и Методиј. Во однос на монашкиот позив, пак, се верува дека свети Наум станал монах уште пред поаѓањето во Моравија со светите браќа. Некои сметаат дека монашењето можеби се случило во манастирот Олимп, кај свети Методиј, бидејќи во житијата се истакнува дека тој го следел идниот моравски епископ Методиј од самите почетоци. Од тие причини, Свети Наум скоро секогаш е сликан како монах во фрескоживописот и во иконописот.

Не помалку значајно е што Свети Наум е наречен и „учител“, титулата која ја носеле светите браќа Кирил и Методиј, за што повеќе пати говорат нивните житија, а потоа и Свети Климент Охридски, пред неговата епископска хиротонија. Доаѓањето на Свети Наум за учител на Климентовото место е од исклучително значење во тогашните југозападни делови на Македонија¹⁶.

¹⁵ Од вестите сврзани за престојот во Плиска, а потоа кусо време, веројатно, и во Преслав, на личноста на свети Наум се укажува во врска со предговорот на презвитер Константин во неговото Поучително евангелие поради поттикот што го добил од Наума за преведување и пишување на книгата.

¹⁶ Свети Климент во Македонија и во деловите на Кутмичевица бил учител седум години, а потоа 23 години епископ. Во тој период условите се менувале, а неговата дејност и влијание се проширувале.

Во врска со дејноста на светите Климент и Наум, јасно е дека таа е пред сè црковна, но воедно и образовна и просветителска, имајќи предвид дека нивно дело се првите јадра на словенската писменост на овие простори. Не постојат доволно податоци за тоа што се случувало во Охрид во црковен поглед, но познато е дека пред свети Климент во Македонија, епископската должност ја исполнувал Гаврил, кој бил Грк по потекло. Со поставувањето на Свети Климент за епископ Велички, неговиот манастирот Свети Пантелејмон станало и останало едно од огништата на словенската писменост во рамките на неговата словенска епархија.

Основни белешки за манастирската црква посветена на Свети Наум Охридски

Архитектура. Со археолошките ископувања, под манастирската црква се откриени темелите на најстариот храм посветен на Светите Архангели¹⁷, веројатно втемелен од Свети Наум по 893 година. Тој бил со облик на триконхос (тролист), речиси идентичен со основата на најстарата црква на Свети Климент Охридски. Покрај триконхалната основа, утврдено е постоењето на стар пронаос на површината на западниот дел од црквата. Во текот на ископувањата, констатирано е и првобитното место на гробот на Свети Наум Охридски, коешто се наоѓало во продолжението на јужниот ѕид на триконхалната црква¹⁸, додека сегашниот гроб и гробниот параклис се дефинирани во 1799 година и во текот на XIX век¹⁹.

Најстарата триконхална црква на Свети Наум била срушена, но не е познато кога и од кои причини тоа било сторено. На истото место, врз истата површина, подигнато е основното јадро на де-

¹⁷ Во насока на расветлување на историјата на манастирската црква, од големо значење се неколкуте зачувани вести од XVII век, вклучително и грамотата од Синодот од 1631 година, со која архиепископот Аврамиј се упатува да собере помош од Западна Европа и Русија за потребите на Архиепископијата. Тогаш за првпат манастирот посветен на Светите Архангели е спомнат само со името на неговиот основач Свети Наум.

¹⁸ Според ликовните сведоштва, Наумовиот гроб бил во поголем отворен трем со можност за поклонение на повеќе верници, во полуотворен простор спрема двориштето на манастирот.

¹⁹ Сепак, постои и мислење на некои истакнати стари истражувачи, кои сметаат дека сегашната гробна конструкција на параклисот на Св. Наум ѝ припаѓа на најстарата архитектура, од времето на Наумовата смрт. Но, ктиторскиот натпис недвосмислено покажаа дека параклисот во денешниот облик е завршен во 1799 година со ктиторството на игуменот Стефан и епитропите Наум Стефо и Гаврил од Охрид.

нешната црква, олтарот и наосот со некогашниот отворен трем. Во текот на времињата кои следеле, црквата доживеала повеќе преправки и проширувања. Основниот дел на храмот е доградуван во времето на османлиската управа врз темелите на првата црква на Свети Наум. Од овој период е фасадната страна од тремот, под денешниот покрив, каде се откриени фрагменти на фрески, кои потекнуваат од XVI век, но за нас денес достапни²⁰.

Архитектурата на црквата во денешниот нејзин изглед е формирана низ долг временски период, при што се вршени измени, рушења и доградувања, со што се менувал општиот изглед на храмот. Главниот кораб, односно надолжниот крак на крстот на источната страна има петтострана апсида и значително ги надвишува попречните краци – трансептот на храмот. Сводната конструкција, заедно со куполата, ја носат четири масивни колони. Наспроти големиот апсидален дел на олтарот, протезисот и ѓако-никонот се помалку развиени, а сводовите на страничните кораби се поставени попречно, со ориентација кон централната основа.

Западниот дел на црквата завршува со конхален, полукружен крак. Кон постарата фаза на изградбата припаѓа и една мала припратата што завршувала кај денешниот трибилон. Двете куполи на црквата²¹, над наосот и припратата (кои потекнуваат од XIV век или подоцна)²², сидани во алтернација на тули и камен со спојници на малтер, со својата височина и облик, се исклучително архитектонско-градежно решение, во стилот на византиската архитектура од средновековниот период.

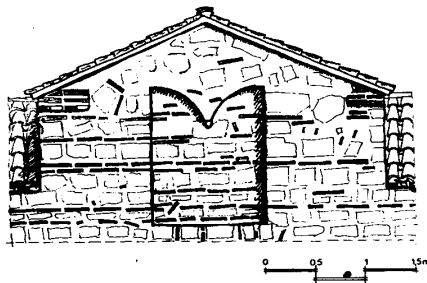
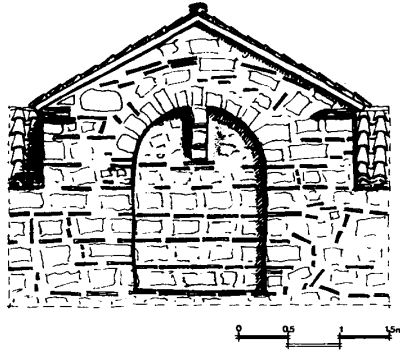
Една од последните етапи во формирањето на манастирската црква е забележана на гипсена плоча на надворешната врата од храмот од 1877 година. Од нејзиниот текст се дознава дека со голе-

²⁰ Таму е пронајден и поголем фрагмент од фреска на лице под сегашниот под на црквата, а којшто се претпоставува дека е најстар дел од живописот што до денес е откриен во манастирската црква.

²¹ Се претпоставува дека претходно во храмот имало една постара купола, над централниот кораб во наосот, која била подигната пред поставувањето на иконостасот и веројатно постоела во градбата од XV до XVI век, а е ликовно одбележана на сите претстави на надворешноста на манастирската црква. Најстар пример се печатот на манастирот од XVII век и на иконостасот од 1711 година, како и врз бакрорезот на Жефарович и графичката ведута на Москополе од 1767 година.

²² Не постојат сигурни извори за времето на подигнување на двете куполи, но многумина го застапуваат мислењето дека се работи дури за периодот од крајот на XVII век до сликањето на припратата во 1806 година.

миот прилог на „достојната госпоѓа Параскева Д. Кота од Корица“ бил изграден и украсен западниот дел од црквата. Тој денес се препознава само на постарите фотографии, бидејќи е урнат заедно со камбанаријата над болничкото одделение пред 1925 година.²³

Во однос на денешното архитектонско решение, врз основа на сите овие сведоштва може да се заклучи дека манастирската црква посветена на Свети Наум не е реализација на една претходно одредена и осмислена концепција, туку дека денешниот комплекс, по разурнувањето на првобитниот храм, е формиран постепено и во повеќе фази.

Фрескоживопис. Што се однесува, пак, до фрескоживописот на манастирската црква, постара композиција е откриена на западната фасадна страна од сегашниот вестибил. Основната тематска целина ја содржи претставата „Пророците те навестија“, од која денес се запазени три допојасни фигури: Гедеон, цар Соломон и цар Давид. Старозаветниот судија и двата најголеми цареви на

²³ Поради изградбата на нова камбанарија заедно со параклисот на св. Јован Владимир, биле урнати старата камбанарија и тремот од 1877 година.

Израилот се свртени кон врвот, каде што најверојатно е фигурата на Богородица со Христос, но која за време на конзервацијата е покриена.

Посебно значајна за историчарите на уметноста е минијатурната претстава на Соломоновиот кревет, кој царот го држи со десната рака. Креветот е ограден со златни прачки, исполнет е со пурпур, а на горниот дел има перница за главата, додека на пурпурната постела млада личност, за која се претпоставува дека е симболичната фигура на Премудроста, заснована врз стихови од Песна над песните (3,7-10). Пророците, пак, со насликаните симболи, заедно со текстовите во своите раце, ја најавуваат Богородица, од која ќе се овозможи Словото.

Откако игуменот Стефан, во улога на ктитор, во 1799 година го подигнал гробниот параклис на св. Наум, тој бил фрескоживописан од Трпо Зограф во 1800 година²⁴, со средства на Наум Јоанов од Москополе. Шест години подоцна, тој ги насликал и фреските во целата манастирска црква. Во тоа време, Трпо Зограф живеал голем углед на прв мајстор во југозападна Македонија и во албанскиот регион околу Корча, каде што живеело и неговото семејство²⁵, а нивните изработи се присутни дури и во некои манастири на Света Гора. Во гробниот параклис се застапени три тематски целини, и тоа: првата е циклусот на животот и чудата на Свети Наум, втората целина ја чинат ликовите на монаси со екуменско значење, заедно со монасите сврзани за ерусалимската традиција, на која ѝ припаѓал и игуменот Стефан, додека третата ликовна целина е Божествената литургија со Господ Исус Христос Седржител во највисокиот дел на куполата. Над гробот на светителот, на источната страна од параклисот, е насликан Свети Наум во цел раст, претставен како старешина на манастирот, а

²⁴ Живописот на гробниот параклис со сигурност е датиран во 1800 година со натписот што ги содржи сите податоци за неговото настанување. Ктиторскиот натпис вели: „1799, август 20, ова кубе од темел е изградено со труд и трошок на игуменот господин Стефан, јеромонах, додека беа епитропи охридските господин Наум Стефо и господин Гаврил -1800, јуни 13, кубето е насликано со податоци на пречесниот господин Наум Јоанов, економ од Москополе, кога игумен беше гореспомнатиот јеромонах господин Стефан, а архијереј господин Кипријан, од раката на Трпо Зограф од Корча“.

²⁵ Татко му и стрико му, зографите Константин и Атанас, потекнувале од Подкожани, село во близината на Свети Наум и Подградец. Преселени во Корча, тие се претставувале како жители на овој град, а според својот занает го добиле и го прифатиле презимето на целото семејство – Зографи.

до него е насликан Деизис со ликовите на Христос, Богородица и три ангели. Циклусот на Животот и чудата на св. Наум, според досегашните познавања, во фрескоживописот е зачуван само во гробниот параклис на Наум. Најпознато чудо, од многуте, кое и денес се раскажува меѓу народот, запишано и од страна на Кузман Шапкарев, е врз основа на сторијата за волот и мечката²⁶. Успението на Свети Наум е најголема сцена во гробниот параклис, насликана над моштите на светителот.²⁷ Шест години по завршувањето на гробниот параклис, Трпо ги зографирасал и другите делови од црквата – олтарот, наосот и двата дела на нартексот.²⁸

Од посебно значење е и претставата на седумте словенски учители – Седмочислениците во средишниот дел на првата зона.²⁹

Иконостас. Според запазените сведоштва, иконостасот потекнува од 1711 година и е дар од манастирскиот игумен Гаврил (заедно со своите собаќа Герасим и Теодосиј), за што говори и натписот на иконостасот каде што се спомнува неговата кти-

²⁶ Една мечка се намерачила на волот на слугата што го орал вакафскиот (манастирски) имот и го изела. Човекот му се пожалил на свети Наум и овој за кратко време ја нашол мечката и, за уште пократко, ја припитомил. Па, ја впрегнал за казна заедно со волот три години да ора – пишува Шапкарев.

²⁷ Композицијата се смета за едно од најзначајните дела на Трпо Зограф и единствена варијанта меѓу бројните композиции со оваа тема во ликовната уметност. Одарот врз кој е положено телото на светителот се наоѓа пред влезот на неговата црква. Околу покојникот стојат свети Методиј, во сакос и со архијерејски жезол во левата рака и свети Кирил, како чита од отворена книга, додека свети Климент благословува. Од левата страна е и св. Ангелариј, со монашка одежда и кратка црна брада, додека од десната страна се претставени како монаси свети Горазд со темна брада и коса и свети Сава. Меѓу нив се појавува уште една осма фигура на млад ѓакон со кадилница, според нечии мислења св. Лаврентиј.

²⁸ Податоците за оваа втора фаза живописот се забележани во натписот над западната врата на наосот. „Се ислика овој чесен храм на блажениот и богоносен отец наш Наум чудотворец, со трошоците и грижата на најблажениот игумен господин Стефан од Филипополе, новиот ктитор, во деновите на пресвештениот митрополит преспански господин Калиник и на помошникот хаџи господин Јаков и епитропот на овој свет манастир господин Јоан Гаврил, од раката моја Трпо зограф син на Константин зограф од Корча. Година 1806, септември 6“.

²⁹ Во средината стои свети Методиј со модел на црква пред себе, којшто го придржуваат свети Кирил од десната и свети Климент од левата страна, и двајцата насликани како архиереји и свртени кон св. Методиј. Свети Горазд е зад свети Кирил, Свети Наум зад Свети Климент, а лево и десно од Свети Методиј, во задниот план, се препознаваат ликовите на Свети Сава и Свети Ангелариј, сите во монашка одежда.

торска заслуга³⁰. Иконостасот е дело на зографот и јеромонах Константин, еден од водечките иконописци од своето време. Но, уште пред неговото ангажирање, непознат зограф во 1703 година ја изработил иконата со допојасната претстава на Свети Наум над гробот на светителот³¹. Авторството и времето на настанување на иконостасот е забележано четири пати: на царските двери и на престолните икони Собор на архангелите, на Пресвета Богородица Елеуса и на Господ Исус Христос. Според овие натписи иконостасот во целост бил завршен во 1711 година и автор на иконите е јеромонахот Константин.³²

Од исклучително значење е да се истакне дека композициска и архитектонска структура на резбата, го вбројува иконостасот меѓу најрепрезентативните дела на XVII и XVIII век на Балканот. Иако постојат мислења дека резбата на иконостасот е светогорски мајстори, денес мислењата на експертите одат во насока дека оваа резба е изработена во локалната домашна работилница на Охридската архиепископија, која во XVII и во првата половина од XVIII век ја прифатила општата концепција на светогорскиот иконостас. Меѓу најквалитетните резбарени делови на овој иконостас спаѓаат царските двери, кои се украсени со лисја и со чашки, од кои излегуваат зрнести плодови слични на гроздови и винова лоза.

Историјата на манастирот сведочи за бројни достигнувања, но и перипетии и тешки времиња, на дарувања и одземања, но секогаш цврст бедем и духовно огниште за христијаните од овие простори. Духовноста која се негувала од страна на монашките братства низ вековите го одржувала споменот на великиот учител и духовник,

³⁰ Многу поцелосно за личноста на Гаврил се говори во манастирскиот летопис: „Во време на спасоносната година 1664, бидејќи манастирот Св. Наум останал без настојник и без игумен, видни лица од Москополе од љубовечни и благородни семејства, имаат моќ и власт, архимандритот на манастирот Св. Јован Претеча го преместија и го назначија за игумен во почитуваниот манастир Св. Наум“.

³¹ Истиот зограф ја насликал и иконата Свети Јован Претеча во црквата Свети Ѓорѓи во Охрид од 1703 година.

³² Најдолг е натписот на иконата на Исус Христос изведен во долниот дел, крај неговите нозе, во 3-4 реда, од двете страни на фигурата: „Овие икони се насликани во годината 1711, во време на игуменот преблажениот и пречесниот господин господин Гаврил со своите сопатници, јеромонасите кир Герасим и кир Теодосија. Од раката на Константин јеромонах“. На иконата на Пресвета Богородица Елеуса, исто така во долниот дел на фигурата, е запишана годината 1711. Потписот на зографот Константин јеромонах е во долниот дел и на иконата Соборот на архангелите.

светител и чудотворец. Неслучајно неговиот култ е постојано и без прекини силно присутен во тие краишта, но почитувањето на светителот далеку ги надминало овдешните граници и стигнува дури до централна Европа.

Што се однесува до животот на манастирот во последните неколку децении, може да се каже дека доживува нов препород. По враќањето на манастирот на Црквата, односно на Дебарско-кичевската епархија, во 1991 година, е возобновен монашкиот живот. Од тогаш па наваму манастирскиот комплекс постојано се уредува и грижливо се негува.

Манастирот свети Наум празнува две слави. Едната е на 23 декември по стар стил, односно на 5 јануари по нов стил, денот кога свети Наум се упокоил, додека другата се слави на 20 јуни по стар стил, односно на 3 јули по нов стил, што е утврдено на црковно-народниот собор во 1727 година.

Користена библиографија:

- Борисов, Дејан, „Три периоди во мисионерската дејност на Свети Климент Охридски“, *The Byzantine Missionary activity and its legacy in Europe, Proceedings of the 4th International Symposium “Days of Justinian I” Skopje, 11-12 November 2016*, Скопје 2017, 54-65
- Грозданов, Цветан, *Охридското ѕидно сликарство во XIV век*, Охрид 1980; *Портретите на свештениците од Македонија*, Скопје 1983; *Свети Наум Охридски*, Скопје 2015.
- Коцо, Д., „Проучувања и археолошки испитувања на црквата на манастирот Св. Наум“, *Зборник на Археолошкиот музеј*, II, Скопје 1958, 56-80; id., „L’église de monastère de saint Naoum“, *Actes des XI Internationale byzantinischen Kongress*, München 1958, 343-347; id., „Триконхалните цркви во Климентовото време“, *Словенска ѝисменосиј*, Охрид 1966, 91-100.
- Златарски, В., „Къмъ историята на манастиря Св. Наумъ“, *Македонски прегледъ*, год. I, кн. II, София 1924, 10-11.
- Филипоски, Тони, „Свети Наум и неговите епитети: Охридски и Чудотворец“, *Зборник на трудови од меѓународниот научен симпозиум 1100 од упокојувањето на Свети Наум Охридски, Охрид 3-5 октомври 2010 година*, Охрид 2011, 153-174.